

COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS
COMMISSAIRE AUX DROITS DE L'HOMME

Strasbourg, 19. oktobar 2011.

CommDH(2011)36
Originalna verzija: na engleskom

BRANIOCI LJUDSKIH PRAVA U JUGOISTOČNOJ EVROPI

Okrugli sto u organizaciji Ureda komesara Vijeća Evrope za ljudska prava
Sarajevo, 1-2. decembar 2010.

IZVJEŠTAJ

I. Uvod

1. Ured komesara Vijeća Evrope za ljudska prava (Komesar) organizirao je u Sarajevu 1. i 2. decembra 2010. godine Okrugli sto o braniocima ljudskih prava u Jugoistočnoj Evropi.
2. Okrugli sto je okupio predstavnike međunarodnih i regionalnih međuvladinih organizacija i međunarodnih nevladinih organizacija (NVO), kao i nacionalne branioce ljudskih prava, među kojima su bile i nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima, kao i novinari, pravnici i nezavisni eksperti iz Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Grčke, "Bivše jugoslovenske republike Makedonije", Crne Gore, Rumunije, Slovenije, Srbije i Turske.
3. Ovaj skup, kojim je predsjedavao Komesar, bio je prilika da se razmijene informacije o okruženju u kojem rade i o situaciji u kojoj se nalaze branioци ljudskih prava. Konkretnе teme koje su razmatrane na skupu bile su: izazovi slobodi izražavanja i načini da se oni prevaziđu, te sigurnost branilaca ljudskih prava i putevi za unapređenje efikasnosti strategija zaštite.
4. Komesar upućuje svoju iskrenu zahvalnost svima koji su bili prisutni na skupu održanom u Sarajevu.

Uvodne napomene

5. Komesar je podcrtao da ovaj Okrugli sto predstavlja značajnu priliku da branioци ljudskih prava međusobno razmijene mišljenja, ali i da se upoznaju s međunarodnim mehanizmima zaštite ili programima koji podržavaju njihov rad. Ured komesara ranije je upriličio dva slična skupa: Okrugli sto o situaciji u kojoj se nalaze branioци ljudskih prava u državama članicama Vijeća Evrope, koji je održan u Strasbourgu 2008. godine, te Okrugli sto održan u Kijevu u septembru 2009, koji se bavio problemima u zemljama bivšeg Sovjetskog saveza, uključujući i zemlje južnog Kavkaza.
6. Komesar je podsjetio na plodnu diskusiju na Okruglom stolu u Kijevu, koja je uključivala teme poput izazova slobodi udruživanja i sigurnosti branilaca, kao i izradi regionalne strategije kojom bi se unaprijedila njihova sigurnost.
7. Tokom Okruglog stola održanog 2008. godine posebna pažnja je posvećena situaciji u kojoj se nalaze branioци ljudskih prava u Jugoistočnoj Evropi. Te zemlje, od kojih su neke u skorijoj prošlosti proživjele sukobe i/ili prolazile kroz postkomunističku tranziciju, u polju aktivizma u ljudskim pravima često imaju vrlo slična iskustva. U Evropskoj uniji (EU), kao i u zemljama u regiji koje nisu članice EU, branioци ljudskih prava koji rade na osjetljivim pitanjima – kao što su prava manjina i Roma, prava lezbijske, gay, biseksualne i transrodne populacije (LGBT), odgovornost za ratne zločine, tranzicijska pravda, migracija, borba protiv korupcije i rodna jednakost – često su suočeni s neprijateljski raspoloženim okruženjem.
8. Komesar je naglasio da je cilj ovog Okruglog stola da procijeni izazove s kojima se suočavaju branioци ljudskih prava u Jugoistočnoj Evropi i istraže načini da se oni prevaziđu. Drugi cilj Okruglog stola je da se u regiji osnaži interakcija između branilaca ljudskih prava i podsakne njihova konkretna saradnja.
9. Komesar je naglasio da bi aktivizam u ljudskim pravima u Jugoistočnoj Evropi imao koristi od diskusije o načinima unapređenja mehanizama za promociju i zaštitu branilaca ljudskih prava, ali i o načinu rada i strategijama koje sami branioци ljudskih prava mogu da usvoje kako bi unaprijedili svoje radno okruženje.
10. Okrugli sto je bio strukturiran u dvije sesije: sloboda izražavanja branilaca ljudskih prava i zaštita branilaca ljudskih prava.
11. Uprkos činjenici da je u nekim slučajevima, koji su se ticali položaja branilaca ljudskih prava,¹

¹ Vidi, naprimjer, *Okçuođlu protiv Turske*, predstavka br. 24246/94, presuda od 8.7.1999, kao i *Andresescu protiv Rumunije*, predstavka br. 19452/02, presuda od 8.6.2010.

Evropski sud za ljudska prava utvrdio kršenje člana 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima, sloboda izražavanja branilaca ljudskih prava *stricto sensu* (s izuzetkom novinara koji djeluju kao branioci ljudskih prava) u ovom se kontekstu ne razmatra tako detaljno kao druga prava i slobode, naprimjer sloboda udruživanja ili pravo na život. To je, pak, suštinska komponenta aktivizma u ljudskim pravima, kao i neophodan uvjet da bi branioci djelotvorno radili. Sloboda mišljenja i izražavanja je neophodna da bi branioci mogli komunicirati s javnošću, graditi svijest o bitnim pitanjima ljudskih prava, te doprinositi pozitivnoj transformaciji percepcija i stavova.

12. Trebalo bi pojačati efekte mehanizama i strategija zaštite na regionalnom i međunarodnom nivou, koje stvaraju međuvladine i međunarodne nevladine organizacije. Postojanje nacionalnih zakonskih okvira koji su u skladu s međunarodnim standardima ljudskih prava je osnova pretpostavka za djelotvornu zaštitu branilaca ljudskih prava, te za stvaranje podsticajnog radnog okruženja.² Potrebno je pažljivo revidirati djelotvornost politika rada, zakonodavstva i mjera na nacionalnom nivou. I unaprijeđena saradnja i umrežavanje branilaca ljudskih prava u regiji mogu pozitivno djelovati na mehanizam zaštite. Južnokavkaska mreža branilaca ljudskih prava u tom smislu predstavlja zanimljiv primjer.

II. Sloboda izražavanja branilaca ljudskih prava

Uvodne napomene

13. Postoje izvještaji koji kažu da se u Jugoistočnoj Evropi branioci ljudskih prava, koji iskazuju mišljenja koja nisu u skladu s dominantnim ili tzv. "*mainstream*" stavovima, suočavaju s pritiscima, prijetnjama i napadima. Time se doprinosi stvaranju okruženja koje je neprijateljski raspoloženo prema radu branilaca, naročito onih koji rade na osjetljivim pitanjima kao što su tranzicijska pravda, ratni zločini, zaštita nacionalnih i seksualnih manjina, ili korupcija. Čini se da napadi i pritisak nakon izjava i tekstova branilaca ljudskih prava dolaze od državnih i nedržavnih aktera, kao što su politički i vjerski lideri, parlamentarci i mediji. Naprimjer, branioci ljudskih prava u Turskoj često se optužuje na osnovu izjava koje oni daju o pitanjima u vezi s ljudskim pravima, posebno kad se radi o kurdske ili drugim manjinama. Uprkos nedavnim izmjenama, član 301. Krivičnog zakona Turske³ još uvijek propisuje kaznu zbog izražavanja mišljenja za koja se smatra da su "uvredljiva za tursku naciju, republiku ili skupštinu".
14. Napade i pritiske na branioci ljudskih prava ponekad mogu prouzrokovati i mediji ili novinari. Slučajevi kampanja uznemiravanja, s ciljem da se potkopa imidž ili kredibilitet branilaca ljudskih prava – pa čak i aktivizma u ljudskim pravima generalno – pojavljuju se u izvještajima iz Jugoistočne Evrope. Naprimjer, neki srpski mediji često pokušavaju da zastraše branioci ljudskih prava, naročito žene branioci, koristeći neprijateljske kampanje kojima se atakuje na njihov integritet i koje sadrže pozive na dalje uznemiravanje (npr. uz objavljivanje podataka za lični kontakt) i uvredljivu retoriku. Branioci ljudskih prava kojima je cilj da se poveća odgovornost za ratne zločine često su poseban izazov za takve kampanje uznemiravanja.
15. Branioci ljudskih prava (kao i njihovi protivnici) često izražavaju svoje stavove o pitanjima u vezi s ljudskim pravima koristeći nove medije i društvene mreže. U nekim slučajevima se branioci ljudskih prava kritikuje, a ponekad i krivično kažnjava, zato što svoja mišljenja, suprotna zvaničnim, postavljaju na internet.
16. I konačno, ponekad je braniocima ljudskih prava teško postići da se u situacijama postkonfliktnih i državotvornih dešavanja čuje i njihov glas, jer se oni ne uklapaju u zvanični i prevladavajući

² Kako kaže član 3. [Deklaracije Ujedinjenih nacija o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i organa društva da promoviraju i štite univerzalno priznata ljudska prava i temeljne slobode](#): "Domaće pravo usklađeno s Poveljom Ujedinjenih nacija i drugim međunarodnim obavezama države u polju ljudskih prava i temeljnih sloboda je pravni okvir unutar ljudskih prava i temeljne slobode trebaju provoditi i uživati, te unutar kojeg se trebaju odvijati sve aktivnosti spomenute u ovoj Deklaraciji u vezi s promocijom, zaštitom i djelotvornom realizacijom tih prava i sloboda."

³ Član 301. izmijenjen je zakonom br. 5759 od 8.5.2008, u smislu da je generalni opis "tursko" zamijenjen frazom "turska nacija", te da tužiocu sada treba dozvola ministra pravde da bi pokrenuo istragu po ovom članu.

diskurs, koji često naglašava etničke podjele. Sloboda okupljanja i sloboda udruživanja branilaca ljudskih prava – što se može smatrati oblicima izražavanja – podjednako trpe neopravdana ograničenja. Komesarov nedavni komentar o slobodi okupljanja ukazuje na to da "sveobuhvatni princip je potreba da vlasti poštuju mirno i kolektivno iskazivanje mišljenja ljudi o vrlo širokom rasponu tema, bilo da su one političke, vjerske, kulturne, socijalne ili bilo kakve druge".⁴

17. Predstavnik Ureda visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR) ukazao je na to da je sloboda izražavanja od ključnog značaja za branioce ljudskih prava, kako bi:
 - pribavljali informacije o pitanjima koji su u vezi s ljudskim pravima, uključujući njihova kršenja;
 - o njima obavijestili javnost i vlasti;
 - izučavali, razmatrali i iskazivali mišljenja o pitanjima u vezi s ljudskim pravima;
 - tražili odgovornost i iskazivali svoju kritiku zakona, politika rada i prakse.
18. Dok je sloboda mišljenja apsolutno pravo, sloboda izražavanja može podlijevati ograničenjima, kako to predviđaju međunarodni standardi ljudskih prava. Čini se da su stigmatizacija, zloupotreba zakonâ o kleveti, restriktivno zakonodavstvo, prevelika zakonska uređenost medija, zakoni o vanrednim situacijama, sigurnosti i borbi protiv terorizma, ograničenja u korištenju interneta, uznemiravanje, zastrašivanje i nasilje, ključni faktori koji mogu ugroziti slobodu izražavanja onih koji brane ljudska prava. UN mogu saznati o problemima koje imaju branioци ljudskih prava preko Univerzalnog periodičnog pregleda (*Universal Periodic Review - UPR*), specijalnih procedura (izvjestilac o situaciji u vezi s braniocima ljudskih prava i izvjestilac o promociji i zaštiti prava na slobodu mišljenja i izražavanja), te kroz rad tijela koja su nastala u sklopu međunarodnih ugovora.

Situacija u Turskoj

19. Učesnici su razmatrali situaciju u Turskoj kada je u pitanju sloboda izražavanja. Spomenuto je da je tokom 2010. godine 249 osoba bilo krivično gonjeno zbog onog što su rekli ili napisali. Među njima su novinari, branioци ljudskih prava i mnogi drugi.
20. U zemlji je izvršeno nekoliko zakonskih i strukturalnih reformi, što je, između ostalog, rezultiralo ukidanjem sudova državne sigurnosti. Međutim, smatra se da nedostaci u pravosudnom sistemu i praksi predstavljaju veliki problem o kojem se ne govori dovoljno. Čini se da tužioc i pravosuđe smatraju da prije svega moraju da štite interes države, a ne slobodu izražavanja.
21. Rad medija pogođen je takvom praksom u sklopu postojećeg zakonskog okvira. Pet novinara i glavnih urednika završilo je u zatvoru i krivično su gonjeni na osnovu zakona o borbi protiv terorizma. Nekoliko dnevnih novina – naročito kurdskih – zabranjeno je na period od 15 dana do jednog mjeseca. Kazne su, može se reći, nesrazmjerne. Kontroverzni član 285. (kršenje tajnosti istrage), član 288. (utjecaj na pravično suđenje) i član 301. (uvreda turske nacije) Krivičnog zakona koriste se za krivično gonjenje ljudi, čime se suštinski vrši pritisak na njihovo pravo na slobodu izražavanja – uključujući i u slučaju Ergenekon.⁵
22. Nekoliko je primjera u kojima su vlasti uznemiravale branioce ljudskih prava, novinare i pisce zbog toga što su iskazivali svoje mišljenje. Mnogi od njih su članovi Udruženja za ljudska prava.
23. Još jedan pravni osnov za potkopavanje prava na slobodu izražavanja i krivično gonjenje branilaca ljudskih prava je zaštita sjećanja na Mustafu Kemala Atatürka.⁶
24. Rečeno je da je sve manje i manje nade da će slučaj ubistva Hrant Dinka ikada biti rasvijetljen, što uključuje i potencijalne političke reperkusije cijelog slučaja. U ovom slučaju se može smatrati

⁴ Vidi komentar Komesara Vijeća Evrope za ljudska prava: [Sloboda demonstracija je ljudsko pravo – čak i kad im je poruka kritička, oktobar 2010.](#)

⁵ Navodna kriminalna mreža Ergenekon je optužena za pripremanje puča protiv vlasti i za nekoliko incidenata sa smrtnim ishodom, uključujući incidente protiv manjina u zemlji. Istraga i suđenja u slučaju Ergenekon su u toku.

⁶ Zakon br. 5816 o zločinima protiv Atatürka.

da je to što je taj tursko-armenski novinar bio krivično gonjen po članu 301. Krivičnog zakona Turske bilo podsticaj nedržavnim akterima koji su ga uznemiravali i ubili.⁷ Nekažnjivanje počinitelja i dalje je u Turskoj veliki problem.

25. Prema zakonu o borbi protiv terorizma, novinari i branioци ljudskih prava ne mogu obavljati direktne intervjuе s liderima Kurdske radničke partije (PKK). Spomenut je i širi problem pisanja i davanja izjava o kurdskom sukobu, što uključuje i situaciju u kojoj se nalazi civilno stanovništvo. S druge strane, pak, turska vlada iskazuje želju da se krene u pravcu pomirenja.
26. Kao pozitivan primjer navedeno je krivično gonjenje četvero mladih nacionalista koji su bili autori prijetećih e-mail poruka tursko-armenskim novinama *Agos*.
27. Učesnici su govorili o napadima na branioce ljudskih prava i novinare zbog ono što pišu i govore, koji su se desili u nekoliko zemalja u regiji.

Uloga medija

28. Učesnici su razgovarali o ulozi medija koji podstiču neprijateljske kampanje protiv branilaca ljudskih prava i učestvuju u njima. Samoregulacija medija, naprimjer kroz rad etičkih vijeća, mogla bi biti dobar način za prevazilaženje neetičnog i neprofesionalnog ponašanja medija. Bilo bi pozitivno i kada bi se vidjelo da su, u slučaju zloupotrebe, mediji uputili izvinjenje.
29. Učesnici su razmatrali i teško pitanje kako uspostaviti ravnotežu između principa slobode izražavanja i potrebe da se garantira kako se neće pojaviti govor mržnje. Komesarova ocjena je da uvođenje krivičnih odredbi koje sankcioniraju govor mržnje može biti opasno, jer bi se one mogle koristiti i za ograničavanje slobode izražavanja branilaca ljudskih prava.
30. Raznovrsnost medija je veoma bitna za osiguravanje slobode izražavanja. Međutim, učesnici su ocijenili da u toj sferi u cijeloj Evropi postoji dosta znakova monopola. U Bosni i Hercegovini, naprimjer, postoji određeni stepen autocenzure unutar medija, jer mediji obično slijede dominantne stavove u svom političkom entitetu ili zajednici. To negativno djeluje na zaštitu prava interno raseljenih lica, izbjeglica i manjinskih zajednica.
31. Učesnici su ocijenili da mediji ne daju dovoljno prostora kampanjama i temama koje imaju veze sa ljudskim pravima.

Dekriminaliziranje klevete

32. Komesar smatra da kleveta ne treba da bude kriminalizirana.
33. Nevladine organizacije u Crnoj Gori ulažu značajne napore u dekriminaliziranje klevete, jer klevetu vlasti još uvijek tretiraju kao krivično djelo. Nevladine organizacije su dale prijedlog izmjene zakona, s ciljem da se takva pitanja premjeste u građanskopravnu sferu i da se definiра maksimalni iznos novčane kazne.

Nedržavni akteri

34. U Srbiji nedržavni akteri koji se suprotstavljaju branioциma ljudskih prava, a među kojima su i ekstremističke grupe i pojedinci, pokušavaju uporište za svoje stavove i argumente pronaći u zloupotrebi sistema zaštite ljudskih prava, naročito odredbi Evropske konvencije o ljudskim pravima i sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava. U Sloveniji, naprimjer, protivnici nacрта porodičnog zakona koji promovira jednakost istospolnih partnera u svojoj argumentaciji koriste

⁷ Vidi presudu Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Dink protiv Turske*, 14.9.2010. (predstavke br. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 i 7124/09).

sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava i pravo na porodični život. Učesnici su razmatrali načine kako prevazići ovakve trendove.

35. Učesnici iz nekoliko zemalja su spomenuli konkretne primjere prijetnji i napada na branioce ljudskih prava i novinare koji se bave osjetljivim pitanjima ili iskazuju nepredominantne stavove, čiji su vinovnici često nedržavni akteri. U mnogim slučajevima, istrage i sudski procesi ne daju zadovoljavajuće rezultate.

Prijedlozi

36. Kleveta mora biti dekriminalizirana. U slučaju da se primjenjuju građanskopravne kazne, trebalo bi da one budu takve da medijima ne nanose nepopravljivu štetu, tj. da se ne radi o kaznama i drugim mjerama koje mogu dovesti do uništenja datog medija, a u konačnici i njegovog nestanka. Kako se vidi iz sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava, javne ličnosti trebaju tolerirati to što su izložene većem stepenu kritike.⁸
37. Učesnici su predložili da se unaprijede svijest i obuka za profesionalne predstavnike medija na temu etičkih kodeksa i profesionalizma, ali i na temu ljudskih prava i potrebe da se poštuju raznolikosti (npr. u pogledu manjinskih grupa).
38. Komesar je naglasio potrebu da se javnosti pažljivo obrazlože odluke Evropskog suda za ljudska prava, s ciljem da se pobije argumentacija nedržavnih aktera u tumačenju odluka Evropskog suda.
39. U nevladinim organizacijama trebala bi biti imenovana jedna osoba, ili čak više njih, za odnose s javnošću i rad s medijima, koje bi bile spremne da odgovaraju nedržavnim akterima i medijima. Moglo bi biti relevantno i da se organizacije civilnog društva i branioci ljudskih prava obučavaju za rad s medijima.
40. Komesar je spomenuo da je neophodno promovirati etično novinarstvo i u nekoliko zemalja obaviti diskusije na tu temu. Spomenuo je pripremu [Tematskog dokumenta o etičnom novinarstvu i ljudskim pravima](#), objavljenog u martu 2011. U tom smislu, spomenuto je da u Gruziji djeluje Vijeće za medijsku etiku.
41. Učesnici su se složili da nevladine organizacije i branioci ljudskih prava moraju biti aktivniji prilikom uobličavanja tema kojima se mediji bave, kao i prilikom pružanja relevantnih informacija za medije na temu ljudskih prava, uključujući i objavljivanje nekih ilustrativnih slučajeva atraktivnih za medije.
42. Ocijenjeno je da javnost nije naročito dobro obrazovana kad su u pitanju informacije koje joj nude mediji, te da bi trebalo razmisliti o tome kako unaprijediti kritičke stavove javnosti u pogledu onoga što mediji prenose.

III. Zaštita branilaca ljudskih prava u Jugoistočnoj Evropi

Uvodne napomene

43. Različiti izvještaji govore o slučajevima teških fizičkih napada na branioce ljudskih prava u Jugoistočnoj Evropi koji rade na osjetljivim pitanjima. U nekim zemljama su naročito ugrožene žene branioci. Takve prijetnje usmjerene su ne samo na aktiviste u polju ljudskih prava, već i na njihovu rodbinu.
44. Napadi na branioce ljudskih prava su u rasponu od prijetnji do čestih fizičkih napada koji, u najgorim slučajevima, mogu imati smrtni ishod. Branioci ljudskih prava često su izloženi i

⁸ Vidi, npr., *Lingens protiv Austrije* (predstavka br. 9815/82), presuda od 8.7.1986.

(neopravdanom ili proizvoljnom) lišavanju slobode. U nekoliko slučajeva počinioci nisu identificirani, ili su ostali nekažnjeni za počinjena djela. Prijetnje i napadi mogu dolaziti od predstavnika države, ali isto tako i od nedržavnih aktera, kao što su kriminalne organizacije, visoko pozicionirani vjerski lideri, mafijaške grupe ili pojedinci. U nekoliko slučajeva, čak ni sami branioci ljudskih prava nisu bili naročito glasni u davanju podrške svojim napadnutim kolegama ili kolegama koji primaju prijetnje.

45. Različiti izvještaji ukazuju na to da zbog loših sigurnosnih uvjeta aktivisti u borbi za ljudska prava u regiji žive pod stalnom prijetnjom. Naprimjer, aktivisti koji su u Udruženju za ljudska prava Turske su hapšeni, a ponekad i krivično gonjeni, zbog svojih aktivnosti u kojima ukazuju na lošu situaciju u vezi ljudskih prava u Turskoj. Nekoliko žena, branilaca ljudskih prava u Srbiji, prima prijetnje ili su bile napadnute. I u Bosni i Hercegovini je prijavljeno nekoliko slučajeva prijetnji braniocima ljudskih prava koji su uključeni u borbu protiv korupcije ili zaštitu prava seksualnih manjina.
46. Efektivan pristup Evropskom sudu za ljudska prava bi trebao biti garantiran. Po članu 34. Konvencije svako lice, nevladina organizacija ili grupa pojedinaca koja tvrdi da je žrtva kršenja prava određenih Konvencijom može Sudu podnijeti predstavku na odlučivanje o tome da li takve tvrdnje predstavljaju kršenje ljudskih prava. Naravno, to znači da i branioci ljudskih prava imaju pravo da podnesu predstavku Sudu. Uz to, države potpisnice ne bi trebale ni na koji način ometati efektivno uživanje prava na pojedinačnu predstavku.
47. Predstavnik međunarodne nevladine organizacije *Front Line* ocijenio je da proces demokratizacije na teritoriji koju obuhvata Vijeće Evrope svakako ide uz određenu netoleranciju vlasti prema kritici, kao i stigmatizaciju branilaca ljudskih prava u zvaničnom diskursu. To, kao i postojanje nacionalističke retorike, ponekad negativna uloga medija, međuetničke tenzije ili sukobi, te stavovi usmjereni protiv rada na pravima LGBT populacije, pogoduju povećanju prijetnje usmjerene ka braniocima ljudskih prava.
48. Organizacija *Front Line* je podsjetila da su međuvladini mehanizmi zaštite samo dio rješenja za ovu situaciju. Oni se uglavnom oslanjaju na diplomatiju i javno iznošenje problematične situacije, ponekad kroz kampanje "imenuj i osramoti". Međunarodne nevladine organizacije preduzimaju i praktične, manje političke korake u osnaživanju strategija zaštite branilaca ljudskih prava, kroz veću vidljivost na međunarodnoj sceni, te kroz organiziranje kampanja i obuka na temu sigurnosti, ili kroz davanje materijala i savjeta za uspostavu sigurnosnih mjera. *Front Line* smatra da je u tom kontekstu najznačajnije angažirati se na državnom i lokalnom nivou, kako bi se osigurala primjerena reakcija i djelotvorna zaštita (npr. da se uspostave mreže branilaca ljudskih prava, te nacionalne strategije za oglašavanje i zaštitu).

Situacija u Srbiji

49. Rečeno je da branioci ljudskih prava u Srbiji ne očekuju prijetnje i napade, te se, shodno tome, ne bave prevencijom i samozaštitom.
50. Solidarnost među braniocima u zemlji u nekim slučajevima funkcionira dosta dobro, ali postoji rivalstvo između nekoliko istaknutih ličnosti koje se bave ljudskim pravima. Solidarnost međunarodne zajednice ocijenjena je kao izuzetno bitna i korisna za djelotvornije zagovaranje i zaštitu. Prijetnje i napade na branioce ljudskih prava trebalo bi prijavljivati na međunarodnom nivou.
51. Mediji se često ne slažu sa stavovima branilaca ljudskih prava, niti pokazuju spremnost da prenose njihove poruke. U nekoliko prilika neki mediji su, zapravo, stali na stranu onih koji su napadali branioce ljudskih prava, ponekad čak i pravdajući takva djela.
52. Pravosudni mehanizmi u Srbiji ne pružaju nikakvu zaštitu braniocima ljudskih prava. Istrage situacija u kojima je kršenje usmjereno protiv branilaca ljudskih prava su generalno duge i teške, dokazi se dugo prikupljaju, a na kraju se rijetko pojavi bilo kakav opipljiv ishod.
53. Nesudski mehanizmi zaštite – Ombudsmen, Povjerenik za slobodan pristup informacijama i Povjerenik za jednakost – smatraju se bržim i naklonjenijim civilnom društvu. Međutim, vlasti i njih

vide kao dio civilnog društva. Shodno tome, vlast te mehanizme ne priznaje u potpunosti, te oni, prema izvještajima, oklijevaju da budu kritični prema vlastima. Čini se da nesudski mehanizmi u ovom trenutku nemaju kapacitet da pomognu braniocima ljudskih prava, jer su i sami u fazi konsolidacije i često nemaju resurse za vlastiti rad.

54. Čini se da su demarši određenih ambasada u nekim prilikama pozitivno djelovali na situaciju u kojoj se nalaze branioци ljudskih prava, kao i na vladine politike rada.

Diskusija o zaštiti branilaca ljudskih prava u Jugoistočnoj Evropi

55. Učesnici su govorili o određenim izazovima u pogledu načina na koji funkcioniraju projekti EU. Procedure su teške, tempo implementacije ponekad je spor, a lokalni partneri moraju mobilizirati značajne resurse da bi ih implementirali i zadovoljili zahtjeve projekata koje podržava EU. Zapravo je sve više organizacija i branilaca ljudskih prava koji moraju upravljati značajnim sumama novca, uključujući i sredstva od EU, pa tako nastaje obaveza da imaju i obimne administrativne i finansijske kapacitete. Na taj način se oni koji se bave ljudskim pravima mogu omesti upravo u svom radu na polju zaštite ljudskih prava. Branioци ljudskih prava ne bi trebali postati "pružaoci usluga" na štetu svog rada na ljudskim pravima.
56. Jedan branilac ljudskih prava kaže da mu se čini kao da, u poređenju s periodom prije pristupanja EU, nakon učlanjenja u tim zemljama dolazi do opadanja pažnje usmjerene na pitanja ljudskih prava i zaštite branilaca ljudskih prava.
57. Izvještaji ukazuju na to da su u Bugarskoj postpristupne obaveze prema EU iskorištene za urušavanje zaštite ljudskih prava, naprimjer pri razradi i primjeni pravnih i drugih mjera u borbi protiv organiziranog kriminala i terorizma. Te mjere su, prema izvještajima, usvojene pod pritiskom EU i rezultirale su ograničavanjem proceduralnih prava i pljenidbom imovine. Sve je manje garancija poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda. Čini se da postoji određena dihotomija između načina na koji im pristupaju Vijeće Evrope i Evropska unija. Nacionalne vlasti su imperativ da se poštuju zahtjevi i direktive Evropske unije iskoristile da ograniče rad na zaštiti ljudskih prava i izvrše pritisak na branioce ljudskih prava. Nekad se branioци ljudskih prava obilježavaju kao saveznici korupcije, organiziranog kriminala i terorizma. Postoji, pak, i uspješan primjer zagovaranja ljudskih prava koji je doveo do toga da je ponovo uspostavljeno plaćanje institucijama koje pružaju besplatnu pravnu pomoć.
58. U Rumuniji je institucija ombudsmena izgrađena i na ispravan način obavlja svoju ulogu. Nadovezujući se na ono što je spomenuto u slučaju Srbije, jedan učesnik je rekao da ponekad obraćanje stranim ambasadama može biti problematično, jer bi to branioce ljudskih prava moglo staviti u tešku situaciju i povezati ih s inostranim akterima. Izraziti zabrinutost međuvladinim organizacijama i generalno s njima komunicirati je korisno cilju jačanja pozicije branilaca ljudskih prava. Napori na samozaštiti trebali bi se ojačati kroz solidarnost između branilaca ljudskih prava i kolektivnih inicijativa.
59. U Bosni i Hercegovini je vlada formirala komisiju koja je zadužena za izradu nacrtu zakona o zabrani diskriminacije, ali je nacrt već pripremala grupa relevantnih aktera civilnog društva. Ovaj slučaj je doveo do dupliciranja rada i ilustrirao nedostatke u polju konsultacija i koordinacije između vlasti i civilnog društva. U vrijeme održavanja Okruglog stola, u zemlji još uvijek nije postojao zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, što znači da brojni građani ostaju nezaštićeni u kontaktima s istražnim i pravosudnim instancama. Neophodno je da branioци ljudskih prava ovladaju domaćim pravom i međunarodnim pravom ljudskih prava. Nivo poznavanja standarda međunarodnog prava ljudskih prava kod vlasti ocijenjen je kao loš.
60. U Turskoj ne postoji zakon o zabrani diskriminacije, mada Krivični zakon Turske sadrži odredbu o diskriminaciji – ali ne i definiciju diskriminacije. Nacionalne strukture za ljudska prava do danas u zemlji još nisu ustanovljene (institucija ombudsmena, tijelo za jednakost ili komesar za ljudska prava). U parlamentu postoji samo jedna istražna komisija za ljudska prava. Da bi se osigurala adekvatna zaštita ljudskih prava neophodni su nezavisnost i djelotvornost pravosuđa. U takvom kontekstu je od suštinskog značaja solidarnost između branilaca ljudskih prava i civilnog društva, a podjednako je važno i umrežavanje s braniocima ljudskih prava izvan Turske. Kratko je

spomenut slučaj Baskina Orhana. On je član konsultativne komisije za ljudska prava i manjine, a primao je prijetnje zbog svog rada i pisanja u tursko-armenskim novinama *Agos*.

61. Ni u Srbiji Ombudsmen ne može puno uraditi u slučajevima napada na braniocima ljudskih prava. Prema izvještajima, u tom smislu međunarodno prisustvo na terenu je korisno i pozitivno. Nevladine organizacije koje su povezane s vladom (tzv. GONGO, eng. *governmentally organised NGO's*) uzrokuju stvarne probleme. Zakonski okvir, npr. zakon o zabrani diskriminacije, nije od naročite koristi. Realno je bolje oslanjati se na solidarnost s istinskim akterima u polju ljudskih prava u Srbiji, kao i na saradnju s međunarodnim partnerima.
62. Što se tiče situacije u Crnoj Gori, rečeno je da zvaničnici plaćaju manje kazne kad napadaju novinare (kao primjer je spomenut napad gradonačelnika Podgorice i njegovog sina na urednika *Vijesti*), nego novinari koje se proglašuju da su krivi za klevetu i uvredu. Još jedan problem je to što, u vrijeme održavanja ovog Okruglog stola, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava još nije započelo s obukom državnih službenika o novom zakonu o zabrani diskriminacije, koji je nedavno usvojen. Što se tiče sadašnjeg Ombudsmena, povratne informacije su generalno pozitivne.
63. Svjetska organizacija protiv mučenja (OMCT) je naglasila da je cilj da se unaprijedi poštovanje ljudskih prava i poboljša zaštita branilaca ljudskih prava. U tom smislu, potrebno je graditi dugoročnu strategiju naslonjenu na tri stuba:
 - unapređenje nacionalnog zakonodavstva i politika rada, uključujući i one koje se odnose na zaštitu ljudskih prava (a čini se da u tom pogledu postoji pogoršanje);
 - snažno i nezavisno pravosuđe;
 - organizacija javnog mnijenja (postojanje javnih "čuvara" i podizanje nivoa javnih inicijativa).
64. OMCT je spomenuo da je smanjena mogućnost pružanja utočišta braniocima ljudskih prava pod rizikom. Bitno je razmotriti i odnos između unapređenja situacije s ljudskim pravima i poslovnih strategija, jer se ponekad briga za ljudska prava utiše zarad ekonomske koristi.
65. Komesar za ljudska prava je predložio da se, kao podrška radu braniocima ljudskih prava, više koriste nagrade i priznanja.
66. Prema izvještajima, jedan član vladine koalicije iz jedne ekstremno desničarske stranke napao je i optužio Helsinški komitet Bugarske (BHC) za saradnju i podržavanje međunarodnog terorizma. Ta se osoba obratila državnim službama sigurnosti i od njih tražila da istraže aktivnosti BHC-a. Rezultat toga je da su im prisluškivani telefoni, a organizacija je bila je pod bliskom prismotrom. To djeluje kao negativan signal i primjer onima koji su tek ušli ili će ući u proces pristupanja EU.
67. Helsinški monitor Grčke (GHM) je izjavio da su ga nekoliko puta napadale ekstremističke stranke, a druge parlamentarne grupacije nisu osudile te napade. Čini se da države ne koriste adekvatno odredbe svojih zakona o govoru mržnje i zločinu iz mržnje. Naglašeno je i da se u Grčkoj napadi i uznemiravanja usmjerena protiv branilaca ljudskih prava ne dokumentiraju. Branioци ljudskih prava koji rade u polju prava migranata, kao i advokati koji se bave njihovim predmetima, često su izloženi prijetnjama i napadima.
68. U Makedoniji se, prema izvještajima, zakonske odredbe o zabrani diskriminacije i zločina iz mržnje ne provode u korist branilaca ljudskih prava. Neki učesnici su predložili da se za države članice uvede obaveza izvještavanja o usvajanju i provedbi tih relevantnih zakona. Postoji inicijativa da se uvede regionalna nagrada za braniocima ljudskih prava u Jugoistočnoj Evropi. Prvi dobitnik bio je Panayote Dimitras iz GHM-a. Nominacije su dobrodošle.
69. *Amnesty International* ocjenjuje da je provedba Smjernica EU o ljudskim pravima nejednaka i sporadična. Uz reformu vanjske službe EU, svaka delegacija EU bi imala kontaktnu tačku za ljudska prava, koja bi bila zadužena za praćenje provedbe Smjernica EU. Neophodno je da se zaštita ljudskih prava i pitanja koja su u vezi s braniocima ljudskih prava zadrže kao tema na kojoj rade delegacije EU i njihove vanjske službe.

Južnokavkaska mreža branilaca ljudskih prava

70. Koordinacija južnokavkaske mreže branilaca ljudskih prava, koja okuplja 30 organizacija (po 10 iz svake zemlje – Armenije, Azerbejdžana i Gruzije) obavijestila je učesnike o svom radu. Uspostava Mreže dobila je podršku Evropske unije (Evropska inicijativa za demokraciju i ljudska prava – EIDHR).
71. Konkretni slučajeve branilaca ljudskih prava koji su izloženi riziku ne treba razmatrati izolirano, već u odnosu na nacionalni ili regionalni kontekst, kao i u vezi sa slučajevima drugih branilaca ljudskih prava koji su doživljavali probleme. Govornik je južnokavkaske zemlje predstavio kao zemlje koje se nalaze u situaciji u kojoj se oporavljaju od totalitarne vlasti i oružanih sukoba: civilno društvo je akter koji se tek pojavljuje na sceni, a branioci ljudskih prava se suočavaju s problemima kad istražuju i razotkrivaju kršenja ljudskih prava koja država ili sama čini ili odobrava, kad se bave aktivnostima na gradnji povjerenja među stranama koje su bile u sukobu, ili kad osporavaju diskriminirajuće društvene stereotipe i tradicije. Branioci ljudskih prava ponekad se suočavaju i s nedostatkom razumijevanja, pa čak i s neprijateljskim raspoloženjem javnosti.
72. Pitanje nekažnjavanja za kršenje ljudskih prava ponavlja se u cijeloj južnokavaskoj regiji i, sve dok se to ne bude rješavalo, teško će biti ostvariti napredak u sprečavanju daljih kršenja i unapređenju zaštite ljudskih prava u praksi. Dalje, neophodno je pratiti, ocjenjivati i unapređivati situaciju i domaće mehanizme zaštite ljudskih prava. Shodno tome, Mreža se bavi zagovaranjem i lobiranjem, kao i aktivnostima koje su usmjerene na izgradnju kapaciteta (npr. kroz obuke o monitoringu ljudskih prava, lobiranju i zagovaranju, ličnoj i elektronskoj sigurnosti).
73. Pozitivno je to što se određeni broj međunarodnih organizacija i NVO-a bavi prvenstveno zaštitom branilaca ljudskih prava i daje im različite oblike podrške, što je od ključnog značaja za osnaživanje i zaštitu branilaca ljudskih prava kojima je to potrebno. Međutim, uz sve ovo, posebno je bitno da se razmisli o tome šta sami branioci ljudskih prava mogu uraditi da bi sami sebi pomogli u teškim situacijama. Takav pristup pomaže u jačanju solidarnosti među njima, daje im snažniji glas protiv potencijalnih napadača na njihova prava, i u javnosti stvara pozitivnu sliku.
74. Jedna od koristi od postojanja jedne regionalne platforme za branioce ljudskih prava je u tome što branioci iz drugih zemalja mogu s drugim braniocima ili u njihovo ime otvoreno govoriti o izazovima s kojima se suočavaju. Uz to, kroz Mrežu se dijele osnovne informacije, kontakti i resursi, što podržavaju međuvladine organizacije i međunarodni NVO-i. Takvi napori umanjuju osjećaj konkurencije, pa čak i rivalstva između organizacija i branilaca ljudskih prava.
75. Ciljevi Mreže su zaštita branilaca ljudskih prava izloženih riziku i provedba zajedničkih zagovaračkih inicijativa, s ciljem da se unaprijedi sistem zaštite ljudskih prava i radnog okruženja branilaca ljudskih prava, naročito u pogledu slobode udruživanja, slobode mirnog okupljanja i slobode izražavanja.
76. Mreža pruža i različite oblike podrške konkretnim braniocima ljudskih prava izloženim riziku: besplatna pravna pomoć onima kojima se sudi zbog aktivnosti kojima se bave; monitoring sudskih procesa; psihosocijalna podrška i medicinska pomoć (recimo, kroz direktnu finansijsku pomoć ili besplatnu pomoć članovima Mreže koji vode programe psihosocijalne pomoći za različite ciljne grupe), kao i pronalaženje sigurnog utočišta u drugim zemljama. Mreža u svom zagovaračkom radu koristi Smjernice EU o braniocima ljudskih prava, kako bi osigurala podršku diplomata Evropske unije koji su akreditirani u ciljnim zemljama. Diplomatska podrška (npr. kroz javne izjave, posjete uredima branilaca ljudskih prava kao iskaze solidarnosti, te pozive braniocima ljudskih prava na različite manifestacije u ambasadama) pokazuju se izuzetno značajnim u osiguravanju "sigurnosne mreže" za branioce ljudskih prava, jer je tako ili nemoguće ili znatno teže napasti ih fizički, verbalno ili na drugi način. Takva podrška posebno je značajna u kriznim situacijama – kad neki branilac ljudskih prava zaista postane žrtva kampanje klevetanja, ili kad postoji potreba da se neka osoba izložena riziku relocira i u te svrhe dobije hitnu vizu ili azil.
77. Prije intervencije u konkretnim slučajevima, Mreža se uvijek prvo konsultira s braniocima ljudskih prava uključenim u datu situaciju. Mreža ponekad odbije da intervenira, u slučajevima branilaca ljudskih prava čije je ponašanje neetično, koji ne poštuju principe jednakosti i univerzalnosti ljudskih prava i ne pridržavaju ih se, te se ne pridržavaju principa "nenanošenja štete". Članovi Mreže potpisali su protokol o saradnji koji navodi prava i obaveze članova, kao i vrijednosti kojih se Mreža u svojim odlukama pridržava.
78. Mreža okuplja različite generacije branilaca ljudskih prava, koji rade na širokom spektru ljudskih

prava – uglavnom građanskih i političkih, ali i prava ranjivih i marginaliziranih grupa. Sebi je kao prioritet postavila uključivanje marginaliziranih branilaca ljudskih prava koji rade na osjetljivim pitanjima. U Mreži su i dvije organizacije koje rade na pravima LGBT populacije. Sve veća solidarnost među braniocima ljudskih prava (i na nacionalnom i na regionalnom nivou, kao i među braniocima ljudskih prava koji rade na različitim pitanjima, npr. na pravima žena i LGBT populacije) jedan je od najvećih uspjeha Mreže.

79. Iskustvo pokazuje da je pozitivno imati i međunarodnog partnera koji ima iskustva i kontakte u regiji, kao i međunarodne veze i reputaciju, čime je Mreži i njenim pojedinačnim članovima lakše da ostvare pristup međunarodnim međuvladinim i vladinim institucijama, mogućnostima finansiranja, kao i stručnjacima različitih specijalnosti. Od presudnog je značaja da se koristi i gradi kredibilitet u očima lokalnih aktera.
80. Da bi se zanimanje različitih medija više usmjerilo na pitanja ljudskih prava, Mreža je organizirala takmičenje za novinare za najbolji tekst o ljudskim pravima, što je naišlo na dobar prijem.
81. Koordinator Mreže je naglasio da je bitno osvrnuti se na ono što se postiglo, vidjeti kakve su preporuke date i provedene, kakva su rješenja pronađena, i ne koncentrirati se samo na probleme, već i na ono što se može uraditi. Djelotvornije je kada branioci ljudskih prava djeluju zajedno da bi unaprijedili nivo zaštite ljudskih prava.

Diskusija o uspostavi mreže branilaca ljudskih prava u Jugoistočnoj Evropi

82. Učesnici su potvrdili značaj međunarodnih i regionalnih mreža branilaca ljudskih prava, te zaključili da bi bilo korisno formirati određene kriterije o tome ko bi mogao ući u takvu regionalnu mrežu branilaca ljudskih prava. Naprimjer, takva bi mreža mogla uključivati organizacije i pojedince koji rade na zaštiti ljudskih prava otjelotvorenih u Univerzalnoj deklaraciji Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima, a koji su žrtve zbog onog što rade, te koji postupaju u skladu sa standardima ljudskih prava i etičkim pravilima.
83. Fondacija Kuća ljudskih prava naglasila je da je bitno da se prvo ustanove nacionalne mreže, pa tek onda regionalne, a u posljednjoj fazi da se traži podrška međunarodnih aktera.
84. Predstavnici ODIHR-a i fondacije Kuća ljudskih prava iskazali su spremnost da se aktivnije uključe u rad s civilnim društvom i braniocima ljudskih prava u Jugoistočnoj Evropi. ODIHR je spomenuo da bi njegova Fokusna tačka za branioce ljudskih prava i institucije za ljudska prava mogla unaprijediti kontakte s braniocima ljudskih prava u regiji.
85. Učesnici su se složili da bi bilo bitno da se nakon ovog sastanka pokrene diskusija o konceptu i uspostavi mreže branilaca ljudskih prava u Jugoistočnoj Evropi. Za početak se može raditi na većoj razmjeni informacija o konkretnim slučajevima i problemima.